Atenció integral a dones i fills i filles víctimes de violència masclista

Introducció

EDICIÓ:
Fundació Bancària "la Caixa"

COORDINACIÓ:
Trinidad Donoso Vázquez

RECOPILACIÓ:
Trinidad Donoso Vázquez
Ainoa Mateos Inchaurrondo

COL·LABORADORES:
Marta Salsench Zorraquín
Clara Sánchez Mas

TRADUCCIÓ:
Caplletra

DISSENY GRÀFIC, MAQUETACIÓ:
Cèl·lula, Acció Creativa

IL·LUSTRACIÓ:
Imma Itxart

IMPRESSIÓ:
Gràfiques Ortells, S.L.

Pl. Weyler, 3 – 07001 Palma
D. L.: B 24085-2018

Agraïm la col·laboració de la Creu Roja Espanyola i, especialment, de totes i tots els professionals i de totes les dones i els seus fills i filles que han participat generosament en la validació d'aquesta guia.

Aquests materials s'han creat des d'una visió genèrica, per la qual cosa cal que els professionals que desenvolupen els tallers i que utilitzen el material adjunt individualitzin i adeqüin les intervencions a cada situació, i en facin un bon ús.

Atenció integral a dones i fills i filles víctimes de violència masclista

Introducció

Obra Social "la Caixa"

Presentació

En una època de grans canvis, els programes de l'Obra Social "la Caixa" volen ser un referent per a la societat en el desplegament de solucions duradores que cobreixin les necessitats bàsiques de les persones i, també, que generin igualtat d'oportunitats per construir una societat millor i més justa, que doni més oportunitats a les persones que més ho necessiten.

La violència no és innata, sinó que s'aprèn al llarg de la vida. I la UNESCO s'ha encarregat de repetir-ho una vegada i una altra. És, per tant, evitable, i cal combatre-la d'arrel. La violència és una qüestió de drets humans, i alhora un problema social i de salut molt important que exigeix una aproximació multidisciplinària, com també el compromís de les institucions, les entitats socials i tota la societat.

Partint d'aquesta premissa, fa deu anys que apostem fermament per desenvolupar programes per a la prevenció de la violència i per a l'actuació directa sobre les seves víctimes des de la perspectiva de la resiliència, i també per cobrir les necessitats del col·lectiu de dones en situació de violència masclista mitjançant diversos programes de suport psicosocial. Gràcies a l'experiència i el coneixement acumulats, avui fem un pas més en aquesta ajuda a través d'una atenció integral per a les mares i els seus fills i filles, perquè entenem que constitueixen una unitat familiar que, després del maltractament que han sofert, necessita reestructurar-se i organitzar una vida familiar en comunió. Agraïm la col·laboració de les entitats (Creu Roja Espanyola, Fundació Surt, Redes Sociedad Cooperativa), el personal tècnic, les dones i els nens i nenes que van participar en la investigació per avaluar el programa.

Aquesta publicació vol donar resposta a les necessitats de les mares i dels seus fills i filles. Esperem que sigui útil per als professionals que les atenen, amb la voluntat de contribuir a construir una societat més justa i lliure de violència.

Índex

Introducció 9

1. La maternitat en les dones que pateixen violència masclista 11

2. Aspectes pràctics de la intervenció integral 25

2.1. Estructura de la intervenció 27

2.1.1. Quadre resum de les sessions 28

2.2. Metodologia de la intervenció 30

2.3. Consells pràctics 31

2.4. Avaluació de la intervenció 31

Introducció

El programa Violència: Tolerància Zero de l'Obra Social "la Caixa" ha elaborat en els últims deu anys diversos programes d'intervenció dirigits a combatre la violència masclista envers les dones i els seus fills i filles:

- Programa de suport psicosocial a dones víctimes de violència masclista
- Programa de suport psicosocial a fills i filles exposats a violència masclista
- Programa «Aprendre junts, créixer en família»
- Programa de suport psicosocial a dones migrades en situacions de violència masclista
- Programa de suport psicosocial i prevenció de la violència masclista en dones amb discapacitat

Aquests programes sorgeixen per cobrir les necessitats del col·lectiu de dones en situació de violència masclista. Gràcies al coneixement i a l'experiència acumulats a partir de l'aplicació del programa inicial, se n'han anat elaborant d'altres per anar atenent necessitats específiques, com és el cas de grups multiculturals per atendre les necessitats específiques de dones migrades, o de dones amb diversitat funcional, o d'infants exposats a situacions de violència masclista dins de l'àmbit familiar.

Aquesta proposta intenta fer un pas més en l'ajuda a aquests col·lectius i cobrir les necessitats de les dones que han sofert violència masclista amb fills o filles a càrrec seu, entenent que aquest col·lectiu —mares i fills— forma una unitat familiar que necessita reestructurar-se arran del maltractament sofert i organitzar una vida familiar en comunió.

A més, per a la majoria d'infants que han estat exposats a la violència masclista, la mare es converteix en la font principal, i moltes vegades única, de les atencions i la protecció que necessiten, de manera que és necessari donar suport a les competències marentals mitjançant espais conjunts, com ara el d'aquesta intervenció.

Aquesta atenció integral combina tres intervencions: la intervenció grupal específicament dirigida a dones, la intervenció grupal específicament dirigida als fills i filles, i la intervenció grupal conjunta, dirigida a la família, és a dir, a les mares amb els seus fills i filles.

Per a la majoria de dones que són objecte del maltractament de les seves parelles, la maternitat representa un element central de les seves vides. Però la societat, a vegades, fa l'efecte que qüestiona les competències marentals d'aquestes dones. Amb l'argument que una mare no hauria de criar els seus fills al costat d'un pare abusiu, es posa en dubte la seva funcionalitat com a mares, com si estiguessin absents de l'educació en la vida dels seus fills i filles, i fossin incapaces de respondre a les seves necessitats emocionals o físiques, o d'aplicar una disciplina adequada. I, així, són estigmatitzades com a mares.

Fins avui no hi ha cap evidència empírica que les dones maltractades siguin més males mares que les dones que no han viscut o no viuen situacions de maltractament. El que sí que és cert és que la vivència continuada en un entorn de violència afecta l'exercici de les seves funcions marentals, ja que les fa particularment difícils, especialment pels alts nivells d'ansietat i angoixa que experimenten.

Bastant sovint, el maltractador mina la posició d'autoritat moral de la mare davant dels fills i filles, li bloqueja les pautes educatives, qüestiona la relació que té amb els fills i, en definitiva, soscava la seva identitat com a mare. Aquestes dones gasten grans quantitats d'energia i esforços per ocultar el maltractament que pateixen i per crear una zona protegida per als seus fills.

La proposta que es presenta té com a objectiu donar resposta a aquestes dones amb relació a les seves necessitats per poder superar la violència; amb relació a les seves demandes d'ajuda per exercitar les seves competències marentals, i, finalment, també amb relació a les necessitats dels infants víctimes reconegudes de la violència masclista.

La maternitat en les dones que pateixen violència masclista

1

Hi ha poca literatura sobre els nombrosos i particulars reptes a què s'enfronten les dones amb parelles violentes que han de simultaniejar el seu rol com a mares (Peled i Gil, 2011).

La violència dels homes envers les seves parelles combina abús psicològic, sexual, econòmic i físic. Generalment, la severitat d'aquest abús s'incrementa amb els anys i té conseqüències per a les víctimes en tots els àmbits de la seva vida.

Els estudis duts a terme han demostrat que, comparades amb dones que no han patit violència, les dones que sí que l'han soferta tendeixen a presentar més problemes psicològics, com ara ansietat, por, baixa autoestima i aïllament social (Briere i Jordan, 2004), per la qual cosa es podria arribar a la conclusió que la violència té efectes negatius sobre la marentalitat, ja que redueix les capacitats de les mares i els fa més difícil el funcionament diari.

Alguns estudiosos sobre la maternitat de dones que pateixen violència masclista assumeixen que aquestes dificultats afecten negativament el seu funcionament maternal, perquè redueixen tant la seva capacitat per atendre els fills i implicar-se en les seves vides, com la seva disponibilitat física i emocional. És possible que utilitzin mètodes disciplinaris inapropiats, com ara el càstig corporal (Peled i Gil, 2011).

Tot i així, les conclusions són poc consistents i no totes donen suport categòricament a aquesta suposició. Així, per exemple, s'ha observat que les dones que han patit violència no necessàriament fan servir més mètodes de càstig negatius, ni tenen més dificultats per mantenir les rutines diàries amb els seus fills i filles en comparació amb dones que no han sofert violència masclista (Holden i Ritchie, 1991). La premissa que les dones que pateixen violència són comparativament menys disponibles físicament i emocionalment per als seus fills no ha estat confirmada (Letourneau *et al.*, 2007). Encara més, mentre que alguns estudis han determinat que les dones que sofreixen violència tendeixen a ser físicament

abusadores envers els seus fills i filles en comparació amb altres dones, d'altres no han trobat diferències entre tots dos grups (Peled i Gil, 2011). Levendosky i Graham-Bermann informen que les habilitats de les mares víctimes poden ser molt efectives (Levendosky i Graham-Bermann, 2001) i capaces de formar forts vincles afectius adequats amb els seus fills.

En un estudi longitudinal de cinc anys de durada en famílies canadenques, es va comprovar que les mares de fills i filles exposats a violència masclista mostren al llarg del temps un creixement més important en disciplina positiva i uns comportaments afectuosos iguals, en comparació amb mares no exposades a la violència de les seves parelles (Letourneau *et al.*, 2007). Altres estudis indiquen que les dones maltractades despleguen un ventall d'accions per prevenir o minimitzar l'exposició de les filles i fills a la violència, sigui com a testimonis o bé com a víctimes.

Les dones també van expressar que la protecció dels seus fills era un factor important en la seva decisió de quedar-se amb el pare violent (Hilton, 1992).

La difícil situació que viuen les dones i mares que sofreixen violència masclista es veu agreujada per les deficiències de les parelles abusives quan exerceixen el rol patern: aquests pares són rígids i autoritaris, poc implicats en les vides dels nens i nenes, negligents en les seves necessitats bàsiques, centrats en ells mateixos, possessius en relació amb la infància, manipuladors, físicament punitius i poc tendres i afectuosos físicament (Peled i Gil, 2011).

També es va constatar que la parella violenta sovint ataca el rol de la dona com a mare, per exemple incitant els fills a posar-se en contra seu, denigrant obertament les seves habilitats com a mare i imposant restriccions i prohibicions que minen el seu funcionament maternal (Bancroft i Silverman, 2002). Un altre repte al qual s'enfronten aquestes dones és l'augment de les necessitats dels seus fills i filles a conseqüència de l'exposició contínua a la violència.

Aquesta sèrie d'adversitats no s'atenuen necessàriament un cop que la dona ha deixat la parella. Sovint, no s'acaben després de la separació, i fins i tot empitjoren a conseqüència de la mateixa separació. Encara més, les parelles violentes utilitzen els tràmits legals com un nou fòrum per poder continuar tenint el mateix comportament i exercir un control coercitiu per assetjar la seva antiga parella.

A tot això, s'hi afegeix que els jutjats, per una manca evident de coneixements, comprensió i sensibilització sobre la violència envers les dones, prenen decisions en contra d'aquestes dones maltractades que afecten l'accés als seus fills i, per tant, també la custòdia.

Malauradament, alguns serveis de protecció a la infància solen afegir estrès a la mare culpant-la, a vegades, de les dificultats que presenten els nens i nenes degudes a l'exposició repetida a la violència. Aquests infants tendeixen a sofrir un ampli ventall de dificultats relacionades amb l'estrès, com ara problemes de comportament, dificultats a l'escola, alts nivells d'estrès emocional i desenvolupament de malalties mentals (Barudy i Dantagnan, 2012).

Quan no es compleix l'ideal de maternitat

A través de la història i en la major part de les societats, s'ha considerat que les dones eren les responsables de la criança de la prole i les encarregades de satisfer totes les seves necessitats. A les societats occidentals, aquest mandat s'apuntala sobre la construcció social de la «bona mare», una dona totalment entregada als fills, amb un desig i una habilitat instintius per donar-se, sacrificar-se i cuidar, i per a la qual el motiu últim d'autorealització és el naixement d'un fill o filla. Aquestes suposicions van trobar suport en les primeres teories psicoanalítiques, que posaven èmfasi en el rol dominant de la mare per a un desenvolupament adequat de les criatures. Freud, per exemple, va descobrir en la relació mare-fill el fonament crític del futur desenvolupament psicològic i interpersonal de la persona adulta. Teories posteriors de les relacions i la psicologia de l'ego (Bowlby, 1980) subratllen la importància de la relació inicial del bebè amb la seva

mare com a base per al desenvolupament de vincles segurs amb altres adults en el futur.

Avui en dia, per bé que les expectatives sobre la mare ideal s'han moderat i s'admet que les mares poden tenir sentiments negatius envers els seus fills, encara es percep la maternitat com un procés natural i essencialment positiu. Algunes escriptores feministes (Chodorow, 1978) posen èmfasi en el rol central i íntim de les relacions en les vides de les dones en general, i de les mares en particular, però examinant com han estat modelades també pel procés social i psicològic de la identitat de gènere.

Feminismes crítics amb els patrons prevalents en la cultura suggereixen que les mares són tractades com a objectes sense veu i que tenen com a propòsit satisfer les necessitats dels seus fills, fins i tot abans que les seves pròpies (Rich, 1976). Aquests feminismes crítics han demostrat que la construcció social de l'«ideal maternal» encaixa amb les necessitats d'una societat patriarcal i exclou punts de vista alternatius, amb la intenció de controlar, restringir i aïllar les dones a casa seva.

Malgrat l'impacte significatiu del feminisme, les percepcions de les societats occidentals sobre la maternitat estan, en la pràctica, considerablement influïdes pel «mite de la maternitat», i s'espera de les dones que carreguin amb la major part de la responsabilitat de la cura física i psicològica de fills i filles. La tendència a idealitzar la maternitat crea una bretxa entre les percepcions personals i socials que pot desembocar en sentiments com ara ansietat, culpa, baixa autoestima i inadequació. Això és especialment cert en mares que tenen circumstàncies personals que fan difícil que desenvolupin el seu potencial maternal, com ara les mares que sofreixen violència per part de la seva parella.

L'impacte del rol de la maternitat en els professionals que atenen dones maltractades

Les expectatives socials dels mites de la maternitat tenen un ressò important en les percepcions crítiques dels professionals sobre com han d'exercir el rol maternal les dones. Aquest mite de la «bona mare» descriu la maternitat com a instintiva, autorealitzadora i com una experiència satisfactòria en si mateixa, i s'espera de les mares una devoció total pels seus fills i que satisfacin totes les seves necessitats a qualsevol hora i sota qualsevol circumstància. Aquelles dones que, segons els estàndards del mite, no assoleixen les expectatives, corren el risc de ser definides per la societat i pels professionals com a «males mares», negligents i que abusen físicament dels seus fills. L'únic prisma social que excusa la «mala mare» és presentar-la com una víctima desprotegida, tot i que només fins a un cert punt. Tanmateix, emfatitzar la seva identitat de víctima es pot pagar molt car, perquè la poden rellevar de les seves competències com a mare autònoma i responsable.

En l'estudi de Peled i Dekel (2010) fet en un centre d'acollida d'Israel, es va observar que els professionals semblaven compromesos amb la noció d'apoderament de les dones i feien esforços per facilitar-los la seva elecció i la seva autonomia. El seu rol era enfortir, ajudar i validar les dones en les seves interaccions amb els infants.

Tot i això, els professionals de l'estudi se sentien tristos i responsables del sofriment dels infants, i ocasionalment mostraven ressentiment contra les dones per no ser prou bones mares. Al mateix temps, eren conscients del sofriment de les dones i semblava que hi empatitzaven.

Fins i tot en les pitjors circumstàncies, els professionals van trobar formes de reformular el «mal comportament» de les mares i poder-lo explicar. Mentre que, generalment, les percebien com a inadequades, gairebé mai no les culpabilitzaven.

Els membres dels serveis socials descrivien les mares com a víctimes desvalgudes, dones ferides per la violència que havien experimentat, sobrepassades per múltiples problemes, amb baixa autoestima i depressió. Els participants en l'estudi van suggerir que aquests factors, per si mateixos, tenien prou pes per incapacitar les habilitats maternals de les mares i debilitar la seva percepció de les necessitats i els sentiments dels seus fills.

Segons l'equip tècnic, les dones podrien haver estat més bones mares, però les seves circumstàncies no els havien permès desenvolupar tot el seu potencial. A més, sentien que les mancances de les dones les perjudicaven tant a elles mateixes com als seus fills, i afegien dificultats a les seves vides, cosa que donava com a resultat problemes de conducta dels infants.

La violència i l'exercici de la marentalitat en dones maltractades

Els estudis que examinen la percepció d'estrès marental en dones maltractades han trobat variacions significatives en els nivells d'estrès (Peled i Gil, 2011). Les dones van considerar el seu rol com a mare més estressant comparat amb els grups de control, fins i tot durant l'embaràs i abans del naixement del fill o filla. L'estrès relacionat amb la maternitat s'incrementa proporcionalment en funció del grau i la severitat de la violència contra la dona i de la severitat en els problemes de comportament de les filles i fills. Levendosky i Graham-Bermann (2001), en un estudi de les percepcions de dones maltractades sobre l'efecte del maltractament en les seves capacitats marentals, van determinar que una quarta part de les participants creien que la violència no tenia impacte en la seva marentalitat. Com a regla general, les dificultats marentals esmentades eren substancialment similars a les mencionades per dones que no són víctimes de violència, i una tercera part van expressar que la seva marentalitat seria exactament la mateixa que si no hi hagués hagut violència.

Això vol dir que moltes mares creien que l'absència de violència milloraria la seva marentalitat i incrementaria la seva disponibilitat emocional envers els seus fills.

Un altre estudi fet en cases d'acollida (Peled i Gil, 2011) va determinar que les dones veien la seva maternitat com l'experiència més significativa, central i satisfactòria de les seves vides, i la base per a un sentiment d'autovàlua. Les entrevistades sentien que, malgrat que el seu funcionament marental estava intacte, s'acompanyava de sentiments d'aïllament i d'alienació mental.

Diversos estudis van examinar quins aspectes dels seus fills i filles preocupaven les dones maltractades, i hi van trobar alts nivells d'ansietat, en general, relacionats amb l'impacte que la violència podia tenir sobre les nenes i els nens físicament i emocionalment, i tant a curt com a llarg termini (Levendosky i Graham-Bermann, 2001). No són concloents els resultats sobre la percepció que les dones maltractades tenen pel que fa a l'impacte de la violència que es viu en la família sobre els seus fills i filles. Moltes mares van manifestar que els seus fills veien i sentien la violència en la família, que n'eren conscients i que estaven negativament afectats per l'exposició a aquesta violència. No obstant això, altres estudis (Henderson, 1993) van constatar que les mares van minimitzar o negar l'exposició a la violència i els seus efectes en les filles i fills. En dos estudis qualitatius en què es va preguntar a les mares sobre la comunicació amb els seus fills en relació amb la violència, es va constatar que, malgrat que totes les mares consideraven la violència com una cosa dolorosa i que afegia dificultats als seus fills, algunes creien que era positiu parlar amb ells immediatament després de cada incident violent, mentre que d'altres pensaven que calia evitar la discussió, ja que consideraven que parlar de la violència podia ser negatiu per als infants (Peled i Gil, 2011).

Percepcions sobre l'èxit en la protecció dels fills i filles davant la violència

En l'estudi de Peled i Gil (2011), feia l'efecte que les dones evitaven directament aquesta qüestió. Aquest tema no s'exposava obertament, tot i que semblava que era una font de preocupació. Les seves al·lusions es mostraven contradictòries tant pel que feia al nombre de vegades que els infants eren exposats a la violència com al grau en què aquesta els afectava.

Des del punt de vista de les dones, és evident que moltes creien que havien tingut èxit en l'intent d'amagar la violència, i que l'exposició dels seus fills i filles a aquesta violència era mínima. Crida l'atenció que les entrevistades facin tan poques referències a l'impacte de la violència en el comportament dels seus fills i filles, tenint en compte que aquest era realment considerable.

Les mares van descriure que els seus fills patien estats de por, estrès, canvis d'humor, problemes emocionals (manifestats en esclats de ràbia o introversió social), baix rendiment (especialment acadèmic) i problemes mèdics com ara mals de cap i vòmits.

Ser mare com si no es rebessin maltractaments

Com ja s'ha comentat anteriorment, en general les dones maltractades es veuen com a bones mares: competents, atentes a les necessitats dels seus fills i treballadores incessants per proveir-los de tot el que necessiten. Com a bones mares, senten que han de prevenir qualsevol interferència entre el seu estatus de dona maltractada i el de mare.

Aquestes dones volen viure un funcionament normal com a mares, cosa que les condueix a dur dues vides paral·leles. La separació de rols es produeix en els àmbits emocional, funcional i cognitiu. Els esforços de les dones per minimitzar l'impacte de la violència en el seu funcionament com a mares comporten una gran resistència física i emocional.

Les mares creuen que és essencial no mostrar als seus fills com se senten. Moltes amaguen la seva depressió, ansietat i por, i intenten oferir un ambient calmat i optimista als seus fills, fins i tot en situacions de violència severa.

A nivell cognitiu, la violència s'esmorteeix mitjançant una actitud positiva com a mètode per superar les percepcions negatives de la situació. Les dones es descriuen com a optimistes i felices, persones que tendeixen a veure l'ampolla mig plena en comptes de mig buida. Aquesta actitud els permet gestionar de manera

adaptativa situacions difícils, minimitzar l'impacte de la violència per veure positivament les seves vides i les vides dels seus fills i filles, i percebre's a si mateixes com a dones apoderades i competents.

Al mateix temps, aquestes dones intenten minimitzar l'impacte de la violència en la seva marentalitat per protegir la seva autoimatge com a bones mares. Tanmateix, a vegades senten aquest impacte, encara que siguin refractàries a examinar l'efecte que té en les seves funcions com a mares i experimentin un conflicte relacionat amb la magnitud d'aquest impacte.

Compensant el company violent

Les dones descrivien que els pares no feien cap esforç per amagar la violència als seus fills i filles, i que fins i tot que els hi exposaven directament sense escrúpols. Encara més, els pares involucraven activament els infants en les discussions, i arribaven a utilitzar-los per ferir la mare, agredint-la verbalment en presència seva o demanant-los que es posessin al seu costat i en contra de la seva mare.

Per a les mares, era molt rellevant que les nenes i els nens tinguessin una figura paterna, i es mostraven ambivalents sobre la posició que havia d'ocupar el pare en les vides dels seus fills. Les dones s'enfrontaven a un dilema: si distanciaven el pare dels seus fills, aconseguirien mantenir-los fora del perill de la violència, però comprometien la connexió del pare amb els fills, que consideraven molt important. Moltes semblava que preferien la solució de mantenir el pare com una figura positiva en les vides dels seus fills i filles, i alhora intentaven prevenir l'exposició dels infants a la violència (Peled i Gil, 2011).

Estratègies per crear un món sense violència per als fills

Peled i Gil (2011), en un estudi en centres d'intervenció i prevenció de dones maltractades a Israel, van trobar que les dones entrevistades consideraven la violència com una cosa negativa que podia perjudicar el desenvolupament emocional i de comportament dels seus fills, tant a curt com a llarg termini. Les dones feien

servir diverses estratègies per protegir els seus fills i filles de l'exposició a la violència, com ara no discutir amb la parella, resignar-se, ocultar informació i reclutar coneguts per ajudar a reduir la violència.

Quan, malgrat la prevenció, es produïen esclats de violència en presència dels fills, les mares intentaven minimitzar-los, i ho feien mitjançant diverses estratègies:

a. Apartant els infants de l'escena.
b. Intentant ignorar la violència.
c. Tractant de distreure els infants.

La distracció es feia servir quan els nens o nenes estaven presents en la situació violenta, per minimitzar l'impacte que l'exposició a la violència podia tenir en ells i en la seva consciència de la violència. Per aconseguir-ho utilitzaven diferents mètodes, com ara pujar el volum de la ràdio o la tele, fer soroll, parlar amb el nen o la nena o jugar-hi mentre es produïa la violència.

Les dones intenten ocultar la violència i preservar la imatge positiva del pare fins i tot després de l'episodi de violència, i ho fan evitant qualsevol discussió oberta sobre el tema, cobrint les accions de la parella i mentint sobre aquestes mateixes accions.

Malgrat els més de trenta anys d'investigació sobre la violència en la parella, se sap ben poc de la maternitat en el context de les relacions de maltractament. Les investigacions internacionals i les intervencions amb dones maltractades que tenen fills i filles se centren, principalment, en aspectes legals com la custòdia i la protecció dels infants. Hi ha poca evidència d'intervencions que tractin aspectes més generals. I encara és molt més difícil trobar programes que intervinguin sobre els fills i filles i les mares, primer per separat i després conjuntament.

La revisió de la literatura indica que és necessari, en primer lloc, tenir en compte aquestes dones com a subjectes de drets de cara al seu desenvolupament personal, social i laboral. En segon lloc, aquestes dones tenen necessitats associades a

construir una identitat maternal positiva, per la qual cosa s'han de dotar d'estratègies i recursos que els permetin dur a terme la construcció d'aquesta identitat. D'altra banda, els fills i filles tenen necessitats associades a superar les seqüeles de la violència i desenvolupar emocions positives. Mares, fills i filles necessiten construir un espai lliure de violència al seu voltant.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Bancroft, L. i Silverman, J. G. (2002). *The batterer as parent*. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Barudy, J. i Dantagnan, M. (2012). *Prevención y apoyo psicosocial en niños y niñas expuestos a violencia de género*. Barcelona: Obra Social "la Caixa".

Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss*. Nova York: Basic Books.

Briere, J. i Jordan, C. E. (2004). Violence against women: Outcome complexity and implications for assessment and treatment. *Journal of Interpersonal Violence*, 19, 1252-1276. doi:10.1177/088626050426968

Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. University of California Press.

Henderson, A. D. (1993). Abused women's perceptions of their children's experiences. *Canada's Mental Health*, 41(1), 7-11.

Hilton, N. Z. (1992). Battered women's concerns about their children witnessing wife assault. *Journal of Interpersonal Violence*, 7, 77-86.

Holden, G. W. i Ritchie, K. L. (1991). Linking extreme marital discord, child rea.ring & child behavior problems: Evidence from battered women. *Child Development*, 62, 311-327.

Letourneau, N. L., Fedick, C. B. i Willms, J. D. (2007). Mothering and domestic violence: A longitudinal analysis. *Journal of Family Violence*, 22(8), 649-659.

Levendosky, A. A. i Graham-Bermann, S. A. (2001). Parenting in battered women: The effects of domestic violence on women and their children. *Journal of Family Violence*, 16(2), 171-192. doi:10.1023/A:1011111003373

Peled, E. i Dekel, R. (2010). Excusable deficiency: Staff perceptions of mothering at shelters for abused women. *Violence Against Women*, 16(11), 1224-1241. doi: 10.1177/1077801210386775

Peled, E. i Gil, I. B. (2011). The mothering perceptions of women abused by their partner. *Violence Against Women*, 17(4), 457-479.

Rich, A. (1976). *Of woman born: Motherhood as experience and institution*. Nova York: W. W. Norton.

Aspectes pràctics de la intervenció integral

2

2.1 Estructura de la intervenció

La intervenció integral s'estructura en 16 sessions, a les quals s'han incorporat activitats del Programa de suport psicosocial a dones víctimes de violència masclista, el Programa de suport psicosocial a fills i filles exposats a violència masclista i el programa «Aprendre junts, créixer en família».

L'estructura de les sessions, resumida en el quadre de l'apartat 2.1.1, està organitzada de la manera següent:

- 12 sessions per a dones, de 2 hores i 30 minuts
- 12 sessions per a fills i filles, de 2 hores i 30 minuts
- 4 sessions conjuntes de mares i fills, de 2 hores i 30 minuts

En les set primeres sessions, cada grup treballa paral·lelament, les dones per una banda i els infants per una altra. A la vuitena trobada, que constitueix la primera sessió conjunta, s'introdueix la primera sessió del programa «Aprendre junts, créixer en família». El professional tècnic que imparteix aquesta sessió s'ha d'informar sobre la forma específica de treballar amb el programa «Aprendre junts, créixer en família», que s'explica en el bloc IV.

De la novena a la tretzena sessió, cada grup torna a treballar per separat.

En les últimes tres sessions, que són conjuntes, es treballen la resta de sessions del programa «Aprendre junts, créixer en família».

2.1.1. Quadre resum de les sessions

Sessions integrals	Sessions amb dones	Programa de suport psicosocial a dones víctimes de violència masclista
1	1	Mireu què porto Iguals i diferents La meva defensa del programa Normes del grup
2	2	Observem comportaments Descol·loquem estereotips
3	3	Assumeixo els meus valors Iguals i diferents: úniques Participo en el món Construeixo la meva vida
4	4	El camí de la vida Com soc i com em valoro Tot és segons el color del vidre amb què es mira El quadern de bitàcola
5	5	Com es pot dur una vida saludable Enforteixo els meus recursos davant l'estrès
6	6	Viatge al País de la Fantasia El que no vam dir mai La flor de les qualitats
7	7	L'Oca de l'Amor L'emissora interna
8		
9	8	La capsa de sorpreses La finestra indiscreta
10	9	La roda del poder i el control Autodefensa emocional i resiliència
11	10	Quins sentiments em provoca l'aïllament Com puc utilitzar els recursos que ofereix la meva comunitat
12	11	Atreveix-te a somiar Posa nom als teus somnis
13	12	Quines són les meves competències Què m'impedeix fer realitat els meus somnis Una mirada al mirall
14		
15		
16		

Sessions amb infants	Programa de suport psicosocial a fills i filles exposats a violència masclista	Sessions amb famílies	Programa «Aprendre junts, créixer en família»
1	Ens coneixem i trenquem el silenci		
2	Identifiquem emocions i sentiments		
3	Discernir modes constructius i destructius d'expressar la ràbia		
4	Aprenem a expressar la ràbia		
5	Definim el maltractament. Responsabilitat i sentiment de culpa		
6	Compartim experiències difícils. Quan els pares es barallen		
7	Explorem sentiments confusos I		
		1	Aprenem a comunicar-nos en família
8	Aprenem a ser assertius		
9	Explorem sentiments confusos II		
10	Trenquem els estereotips de gènere		
11	Els oficis		
12	Un món nou		
		2	Mostrem afecte en família
		3	Eduquem els nostres fills i filles
		4	Gaudim junts en família

2.2 Metodologia de la intervenció

La metodologia del programa és grupal. S'ha escollit el format grupal perquè ofereix una sèrie d'avantatges que s'expliciten a l'apartat de metodologia del programa de dones. A més, representa un format òptim per a les intervencions psicosocials.

> "Totes les sessions tenen una durada de dues hores i mitja, amb mitja hora de descans, durant el qual es recomana compartir un berenar. Seria aconsellable que les sessions del programa de dones i del programa de fills i filles estiguessin dinamitzades per dues persones."

Durant les sessions d'intervenció conjunta amb mares i fills s'aconsella la presència d'una de les persones dinamitzadores del programa de mares i una altra del programa de filles i fills.

D'acord amb la Llei orgànica de protecció de dades i el seu Reglament, les dones que participen en el programa han de signar un document de consentiment explícit i inequívoc per poder tractar les seves dades. En aquest consentiment, que ha de ser lliure, inequívoc, específic i informat, hi trobaran tota la informació necessària per accedir a les seves dades, saber per a quines finalitats s'obtenen, exercir els seus drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició, i també per saber qui és el responsable del fitxer en el qual s'emmagatzemaran aquestes dades.

També s'ha d'obtenir el consentiment dels fills i filles. Si són menors de 14 anys, els pares o tutors han de signar el seu document de consentiment. En cap cas, les dades dels infants menors d'edat no han de permetre obtenir informació sobre

els altres membres del grup familiar, o sobre les seves característiques, sense el consentiment dels titulars d'aquestes dades.

2.3 Consells pràctics

El material del programa integral és molt extens. Pel que fa a la presentació, s'ha vetllat perquè sigui fàcilment assequible per al personal tècnic. Les activitats incorporen una icona quan duen annexa una fitxa que cal revisar. La fitxa pot ser un dibuix per ensenyar a tot el grup, una diapositiva, un conte, etc. També pot ser una fitxa individual que s'hagi d'imprimir per a cada participant.

Es recomana fer una lectura atenta del material i una bona preparació de les fitxes necessàries per a cada sessió abans d'iniciar-la. Així mateix, és aconsellable pensar no tan sols en l'activitat en concret i que el personal tècnic l'assimili, sinó també en la logística del que implica treballar en l'activitat, el material fungible, colors, paper, gomes, tisores... i tot el que calgui tenir a la sala.

2.4 Avaluació de la intervenció

L'avaluació de la intervenció integral es duu a terme per a cada bloc: una avaluació per al programa de dones, una avaluació per al programa de fills i filles, i una avaluació per al programa «Aprendre junts, créixer en família». A cada bloc s'indica el tipus d'avaluació específica.

> El personal tècnic ha de conèixer bé la dinàmica del programa, el seu enfocament i les necessitats que s'intenten cobrir amb la seva aplicació; en definitiva, ha de «fer-se'l seu». Només així en podrà fer una avaluació atractiva, interessant i que no esdevingui un element marginal i puntual sense cap connexió amb tot el que s'està treballant."

El personal tècnic s'ha de comprometre per poder comprometre, alhora, les persones participants en els programes.

En cadascun dels moments d'avaluació, adquireix una importància considerable la motivació de dones i infants. És el personal tècnic qui ha de promoure aquesta motivació i buscar les estratègies per aconseguir interessar els participants.